

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

พิธีกรรม เป็นกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่คนแสดงออกถึงระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผล มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน และปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ และความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะในสังคมกสิกรรมและสังคมประเพณี มีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมตามระบบความเชื่อนั้น ๆ ได้แก่ เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์และความอยู่ดีกินดีของสมาชิกในชุมชน เพื่อเพิ่มพูนผลผลิต เพื่อควบคุมดินฟ้าอากาศ เพื่อความเป็นสิริมงคลและความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ตลอดจนสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นต้น เมื่อการประกอบพิธีกรรมมีวัตถุประสงค์ต่างกันหลายด้าน ดังกล่าว รูปแบบและโครงสร้างตลอดจนบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย

ไถ่พื้นเมืองจะมีบทบาทมากหรือน้อยในการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาวไทยภูเขาในประเทศไทย ขึ้นอยู่กับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และมีบทบาทในหลายมิติ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะและสีของไถ่พื้นเมือง พบว่า ไถ่พื้นเมืองที่มีลักษณะดีของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ไถ่พื้นเมืองสีแดง รองลงมาคือสีดำ ส่วนไถ่พื้นเมืองไม่ดีคือไถ่พื้นเมืองสีขาว ไถ่พื้นเมืองลาย และไถ่พื้นเมืองสีเหลือง ห้ามนำมาใช้ในพิธีกรรมและบริโศก ข้อห้ามนี้รวมถึงไถ่พื้นเมืองพิการ และไถ่พื้นเมืองที่มีพฤติกรรมผิดธรรมชาติ เช่น ขันตลอดเวลา ซึ่งบางกลุ่มชาติพันธุ์จะเคร่งครัดกับความเชื่อข้อนี้มากเป็นพิเศษ (เจ้าชายอะกิมิโนะมิยะ ฟูมิฮิโตะ และคณะ ,2553)

กลุ่มชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงเป็นกลุ่มที่มีความเชื่อในเรื่องผี ปีสาย ขวัญและวิญญาณ หรือเรียกโดยรวมว่า “นับถือผี” เพราะความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผี หรือขวัญของคนกับบรรดาผีต่าง ๆ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของสังคมกะเหรี่ยง จึงมีการบวงสรวงและเซ่นสังเวยอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เกิดความสมดุลกันระหว่าง โศกและเคราะห์ของมนุษย์กับสิ่งอันลึกลับที่พึงจะเกิดขึ้นกับคน (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ,2555) แม้แต่ภายหลังพบว่าการหันมานับถือศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์มากขึ้น แต่ยังคงไว้ซึ่งการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีต่อจิตวิญญาณ การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นล้วนแล้วแต่มีการนำไถ่พื้นเมืองมาใช้สำหรับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ไถ่พื้นเมืองมีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตในด้าน 1) การเกษตร เช่น การเรียกขวัญข้าว การเลี้ยงนา/ไร่ 2) การรักษาพยาบาล เช่น การเรียกขวัญ การปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกจากร่างกาย 3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงป่าคั้นน้ำ การเลี้ยงฝาย และ 4) วันสำคัญ

ต่าง ๆ เช่น วันขึ้นบ้านใหม่ วันขึ้นปีใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งเตือนใจและข้อห้ามให้ลูกหลานปฏิบัติตาม ให้มีความอยู่เย็นเป็นสุขของสมาชิกในหมู่บ้าน ดังนั้นแทบทุกครัวเรือนจึงต้องหาไก่พื้นเมืองเพื่อประกอบพิธีกรรม

ชาวไทยภูเขากะเหรี่ยง(โป่ว) บ้านของแหละ ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนบนพื้นที่สูงอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ยังคงยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อและประกอบพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดเพื่อให้การดำรงชีวิตประสบความสำเร็จและมีความราบรื่น จากการเก็บข้อมูล ปี 2555 พบว่า ชาวบ้าน 61 ครัวเรือน มีความต้องการไก่พื้นเมืองสำหรับประกอบพิธีกรรม ครัวเรือนละ 39 ตัวต่อปี แต่ผลิตได้เพียงครัวเรือนละ 14 ตัว ชาวบ้านยังขาดไก่พื้นเมืองอีก ครัวเรือนละ 25 ตัว หรือ 1,525 ตัวต่อชุมชน และพบว่า ชาวบ้านมีความต้องการไก่พื้นเมืองที่มีลักษณะสีขนไก่พื้นเมืองที่เป็นสีแดง 32 ตัว สีขาว 5 ตัว และสีดำ 2 ตัว นอกจากนี้ยังพบว่าในปี 2554 เกิดโรคระบาดในไก่พื้นเมือง ทำให้ไก่ตายทั้งหมด ชาวบ้านจำเป็นต้องหาซื้อไก่พื้นเมืองจากหมู่บ้านใกล้เคียง แต่การซื้อ-ขายไก่หากไม่ได้เป็นญาติกัน ยากมากที่จะซื้อได้ หรืออาจต้องมีการขอร้องอ้อนวอน อีกทั้งต้องซื้อในราคาที่สูงบ่อยครั้ง ชาวบ้านจะต้องออกเดินทางหาซื้อไก่พื้นเมืองที่ไกลมากขึ้น เช่น ในตัวอำเภออมก๋อย แต่ด้วยความเชื่อที่ว่า การประกอบพิธีกรรมจำเป็นต้องใช้ไก่พื้นเมืองที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น จึงทำให้ไม่สามารถซื้อไก่พื้นเมืองที่ตายแล้วไปประกอบพิธีกรรมได้ (สัมภาษณ์ชาวบ้านของแหละ, 2555) ทั้งนี้ไก่พื้นเมืองที่มียังไม่ตรงตามลักษณะที่ต้องการของชาวบ้านด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านมีการใช้ไก่พื้นเมืองสีแดง สีขาว และสีดำ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ลักษณะไก่พื้นเมืองกับการประกอบพิธีกรรม จากการสำรวจข้อมูลการใช้ไก่พื้นเมืองประกอบพิธีกรรมของชุมชนบ้านของแหละ ปี 2555 ของแต่ละครัวเรือน

ลำดับ	พิธีกรรม	ลักษณะสีขนไก่พื้นเมือง/จำนวน			เพศ	หมายเหตุ
		สีแดง	สีขาว	สีดำ		
1	เลี้ยงหมู่บ้านก่อนเผาไร่	1			ผู้หรือเมีย	ห้ามใช้ไก่พื้นเมืองสีขาวและสีดำ
2	ถางไร่	1			ผู้	
3	เผาไร่(เลี้ยงแม่โพสพ)	2			ผู้หรือเมีย	

ตารางที่ 1 (ต่อ) ลักษณะไม้พื้นเมืองกับการประกอบพิธีกรรม จากการสำรวจข้อมูลการใช้ไม้พื้นเมืองประกอบพิธีกรรมของชุมชนบ้านของแหละ ปี 2555 ของแต่ละครัวเรือน

ลำดับ	พิธีกรรม	ลักษณะไม้พื้นเมือง/จำนวน			เพศ	หมายเหตุ
		สีแดง	สีขาว	สีดำ		
4	เลี้ยงหมูบ้านก่อน ค่านา	1			ผู้หรือเมีย	ห้ามใช้ไม้พื้นเมืองสีขาว และสีดำ
5	เลี้ยงฟาย/ต้นน้ำ		1		ผู้	
6	ค่านา/ปลูกข้าว	3			ผู้และเมีย	
7	ปีใหม่กะเหรี่ยง (เลี้ยงหมูบ้าน)	1			ผู้หรือเมีย	ห้ามใช้ไม้พื้นเมืองสีขาว และสีดำ
8	ปีใหม่กะเหรี่ยง (ผูก ข้อมือ)	2			ผู้และเมีย	ห้ามใช้ไม้พื้นเมืองสีขาว
9	ข้าวตั้งห้อง (ข้าวไร่)		1		ผู้	
10	ข้าวออกรวง(เลี้ยงแม่ โพสพ)	3	1	1	ผู้และเมีย	
11	เลี้ยงป่า/ต้นไม้	2			ผู้และเมีย	
12	พิธีขึ้นบ้านใหม่	2	1		ผู้และเมีย	
13	พิธีแต่งงาน	3			ผู้และเมีย	
14	เลี้ยงผีน้ำ		1			ผู้ชายใช้ไม้พื้นเมืองตัวผู้, ผู้หญิงใช้ไม้พื้นเมืองตัวเมีย
15	เลี้ยงผีคลองซัย	1				ผู้ชายใช้ไม้พื้นเมืองตัวผู้, ผู้หญิงใช้ไม้พื้นเมืองตัวเมีย
16	พิธีขอมาลาโทษ	2			ผู้และเมีย	
17	งานศพ	4			ผู้และเมีย	

ตารางที่ 1 (ต่อ) ลักษณะไก่พื้นเมืองกับการประกอบพิธีกรรม จากการสำรวจข้อมูลการใช้ไก่พื้นเมืองประกอบพิธีกรรมของชุมชนบ้านของแหละ ปี 2555 ของแต่ละครัวเรือน

ลำดับ	พิธีกรรม	ลักษณะสีขนไก่พื้นเมือง/จำนวน			เพศ	หมายเหตุ
		สีแดง	สีขาว	สีดำ		
18	พิธีเรียกขวัญ	1			ผู้และเมีย	ได้ทุกสีแล้วแต่คำทำนาย
19	พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ	2		1	ผู้และเมีย	ไก่พื้นเมืองดำจะใช้เมื่อ พ่อและแม่ของผู้นำพิธีกรรมเสียชีวิตแล้ว
20	เลี้ยงสวน	1			ผู้	
รวม		32	5	2		

จากตารางสรุปได้ว่าชาวบ้านมีความต้องการใช้ไก่พื้นเมืองสำหรับการประกอบพิธีกรรม ดังนี้

1. ลำดับที่ 1-11 เป็นการประกอบพิธีกรรมที่ต้องใช้ไก่พื้นเมือง จำนวน 20 ตัว ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องปฏิบัติทุกปี ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

2. ลำดับที่ 12-20 เป็นการใช้ไก่พื้นเมืองเพื่อประกอบพิธีกรรมที่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติทุกครัวเรือน หรือทุกปี แต่เป็นพิธีกรรมที่จะทำขึ้นเมื่อเกิดเหตุการณ์บางอย่างขึ้นในครัวเรือนหรือในชุมชน ซึ่งจากการเก็บข้อมูล พบว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ข้างต้นอาจเกิดขึ้นได้บ่อย และใช้ไก่ถึง 19 ตัว

ด้วยข้อจำกัดของไก่พื้นเมืองที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมของชาวบ้าน คือ ไก่จะต้องมีลักษณะสีขนตามที่ชาวบ้านต้องการ เป็นไก่บริสุทธิ์ต้องไม่มีพฤติกรรมผิดปกติ ไก่มีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง และไม่มีความพิการ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ไก่ที่ชาวบ้านต้องการนำไปใช้ประกอบพิธีกรรมมีไม่เพียงพอเพราะ 1) ไก่มีพฤติกรรมผิดปกติ เช่น จิกไข่ วางไข่ลงพื้นดิน ฯลฯ ทำให้ต้องกำจัดไก่ทิ้ง ส่งผลให้ขาดความต่อเนื่องในการผลิตลูกไก่ในแต่ละรุ่น 2) ไก่โตช้า สุขภาพไม่ดี เป็นโรคบ่อย อาจเพราะการเลี้ยงไก่แบบปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติ โดยไม่จัดการเรื่องน้ำและอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ทำให้ไก่พื้นเมืองได้รับสารอาหารไม่เพียงพอ เสี่ยงต่อการเกิดโรคและตาย 3) ขาดการคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ไก่พื้นเมือง มีการนำไก่พื้นเมืองที่มีขนาดโตมาใช้และเหลือไก่พื้นเมืองขนาดเล็กไว้ผสมพันธุ์กันเอง ส่งผลเสียต่ออัตราการฟักออกที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง เพราะพ่อ

แม่พันธุ์มีขนาดเล็ก อายุมากและอัตราการผสมเลือดชิดสูงขึ้น(เกรียงไกร โขประการและคณะ, 2543) และ 4) ขาดความรู้ในการจัดการกับโรคระบาดใหม่ที่เกิดขึ้น

ขณะเดียวกันงานวิจัยที่ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นเมืองภายใต้การจัดการของชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงบนพื้นที่สูง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ ทำโรงเรือนกึ่งเปิด-ปิด ผลิตอาหารเสริมโปรตีนที่หาได้ในพื้นที่ ป้องกันโรคด้วยวัคซีนและภูมิปัญญาของชาวบ้าน พบว่าไก่พื้นเมืองแม่พันธุ์มีอัตราการฟักออก 84.09% มีจำนวนลูกไก่พื้นเมืองเกิดโดยเฉลี่ยเท่ากับ 12.33 ตัว ในขณะที่การกลับมาให้ผลผลิตรอบใหม่ค่อนข้างช้า อาจเพราะแม่ไก่พื้นเมืองใช้เวลาในการเลี้ยงลูกนาน 2-3 เดือน โดยประมาณ (แสงธิดา, 2554) ดังนั้นจำเป็นต้องหาวิธีพัฒนากระบวนการเลี้ยงไก่ของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีความรู้ความสามารถในการจัดการการเลี้ยงไก่อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มด้วยการทำโรงเรือน การคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ การผลิตอาหารเสริม ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยจัดการและลดความเสี่ยงต่อการเป็นโรคของไก่ และทำให้ชาวบ้านมีการผลิตไก่ได้เพียงพอต่อความต้องการ และผลิตไก่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นเพื่อให้ชาวบ้านสามารถผลิตไก่ได้เพียงพอต่อตามความต้องการ สิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึง ประกอบด้วย องค์ความรู้การเลี้ยงไก่พื้นเมือง ความเชื่อเกี่ยวกับพฤติกรรมผิดธรรมชาติของไก่ และความต้องการใช้ไก่ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยใช้หลักการการจัดการความรู้ ซึ่งความรู้เรื่องการเลี้ยงไก่พื้นเมืองมาจากประสบการณ์ของผู้เชี่ยวชาญ 3 คน ที่มีประสบการณ์ระหว่าง 2 - 17 ปี แล้วนำเทคนิคการจัดการความรู้มาช่วยในการพัฒนากระบวนการเลี้ยงไก่ให้ชาวบ้าน เกิดภูมิความรู้การเลี้ยงไก่พื้นเมืองบนพื้นที่สูงให้ชาวบ้านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือขยายผลไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหากระบวนการเลี้ยงไก่พื้นเมืองบนพื้นที่สูง ด้วยกระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus group)
2. ศึกษาและจับประเด็นความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงไก่พื้นเมือง จากผู้เชี่ยวชาญ (มิติทางด้านชุมชน สังคมและวิชาการ) โดยการสัมภาษณ์
3. พัฒนารายการที่เป็นองค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงไก่พื้นเมืองที่เหมาะสมกับชุมชนบนพื้นที่สูง โดยกระบวนการ SECI Model

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาจะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการขยายผลสู่ชุมชนอื่นหรือหมู่บ้านใกล้เคียงต่อไป
2. ได้แนวทางในการถ่ายทอดความรู้ในกิจกรรมหรือโครงการอื่น ๆ ที่ทำบนพื้นที่อำเภอมาก่อน ให้สามารถประสบความสำเร็จมากขึ้น
3. ผลการศึกษาเป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์ถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชนบนพื้นที่สูงขององค์กรอื่น ๆ ต่อไป
4. เป็นแนวทางให้ผู้สนใจได้นำไปศึกษา ค้นคว้า และทำวิจัยทางด้านการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชุมชนบนพื้นที่สูงต่อไป

1.4 ขอบเขตการวิจัย

จุดมุ่งหมายในการทำวิจัยครั้งนี้ เป็นการสังเคราะห์ความรู้การเลี้ยงไก่พื้นเมืองบนพื้นที่สูง การศึกษาวิธีการและการจัดการการเลี้ยงไก่พื้นเมืองที่เหมาะสมกับพื้นที่สูง กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงไก่พื้นเมืองให้กับกลุ่มชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง (โปว์) พื้นที่หมู่บ้านของแหละ ตำบลลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงไก่พื้นเมือง พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง การจัดการการเลี้ยงไก่พื้นเมือง รูปแบบสังเคราะห์ความรู้ การสร้างความรู้ การวัดความสำเร็จของการสร้างความรู้ กลยุทธ์ในการสร้างความรู้ของการเลี้ยงไก่พื้นเมืองบนพื้นที่สูง การถ่ายทอดความรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้ของการเลี้ยงไก่พื้นเมืองบนพื้นที่สูง
2. ขอบเขตด้านประชากร คือ กลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านของแหละ ตำบลลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 61 ครัวเรือน
3. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง เป็นเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบแบบสะดวกสบาย คือ ให้ชาวบ้านอาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชาวบ้านสามารถนำองค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ไปใช้จนเกิดประโยชน์และผลิตไก่พื้นเมืองได้เพียงพอต่อความต้องการ
2. หน่วยงานของรัฐในพื้นที่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนพื้นที่อื่น ๆ ได้